

אמנם לא נכחיד כי לפעמים יש הסחות דעת שאין להם פתרון פשוט כנ"ל, כגון בנו חולה ח"ו, או מצבו הכספי בכי רע, או אינו מוצא שידוך כבר זמן רב וכו', באופן זה טוב שקודם הלמוד ידבר אל עצמו כמה מילות מוסר מחזקות, כגון שכל מצבו הוא מהקב"ה, והקב"ה הרחמן עושה הכל לטובה גם אם אין אנו מבינים, ושכל העולם הזה זמני וחולף, וכיד ה' לשנות העתים ולהחליף הזמנים, וכל הלומד מתוך המייצר ה' עונה במרחב, וכל מיני מילות חיזוק כאלה יוציא מפיו וישמיע לאוזניו, ובזה יניח לו היצר הרע מעט ויוכל לעשות יותר חיל בלימודו. ודבר זה ברור ומוסר.

ב'. לימוד איכותי

הבעיה העיקרית שגורמת לתלמיד לא לזכור תלמודו נובעת מכך שהלימוד הראשוני לא היה איכותי מספיק, כי למד במרוצה כדי להספיק ולסיים ולכן לא העמיק, לא התבונן, לא העלה שאלות היוצאות מהדברים שלמד, לא חזר על מהלך הדברים בעל פה, לא השתדל להבין גם מה שלא כתוב מפורש, אלא למד באופן רדוד ושטחי, וכל שכן אם מיד אחר הלימוד הראשוני יש עוד פרטים בסיסיים בצורת הסוגיא שעדיין מעורפלים ולא מבוררים אצלו דיים, עליו "ללעוס" את הדברים שוב ושוב עד אשר יפרו וירבו בו.

וחנה אם רוצה לבחון את עצמו אם הגיע למדרגה זו שאמרנו או לא, יעיין ויבדוק את סגנון השאלות שהוא מעלה על הסוגיא, אם כבר הקשו אותם המפרשים או לכל הפחות קרוב להן, זה לו האות שהוא הולך בדרך נכונה ויתמיד בה.

והעצה להגיע למדרגה זו, היא לסדר לעצמו בעל פה את יסודות הסוגיא כי **דברים ברורים ומסודרים נשארים בזיכרון לאורך זמן**, והכי גרסין במס' קידושין (ל): "ושננתם לבניך" (דברים ו ז) שיהיו דברי תורה מחודדים בפיו, שאם ישאלך אדם אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד שנאמר "אמר לתקמה אהתי אף" (משלי ז ד). ופרש"י שתהא בקי בה כאחותך שאסורה לך. ע"כ.

ובתורה תמימה (דברים ו אות ל) כתב: בספרי הגירסא "שהיו דברי תורה מסודרים בפיו", והיא

לנשים, ספק נאמר דין זה דוקא לאנשים כיון שמצווים על ת"ת, וא"ת גם נשים צריכות לזהר משום הד"ת שמחויבות לזכור, אז ספק הטבעים השתנו וכדאמרנו, ועוד נצרך מש"כ בספר ויצבור יוסף (שמ) שדין זה נאמר דוקא לת"ח ולא לעמי הארץ. ע"ש. לכן נראה ברור שנשים יכולות להקל בעניין זה ולאכול מאותם הדברים הנזכרו בש"ס העלולים להביא שכחה, וכ"ש מאותם הדברים שלא נזכרו בש"ס. וע"ע בזבחי צדק (סימן קטז אות יג). ובספר שמירת הגוף והנפש (ח"א מבוא פרק יט). ודי בזה.

עצות לזיכרון הלימוד

(ד) לעיל כתבנו שאין להשתמש ברפואות ובסגולות שמצאנו בחז"ל לעניין הזיכרון ובכלל מהטעם שהטבעיים התשנו, אמנם יתר הדברים המועילים לזיכרון שזכרו להם רבותינו ז"ל, אשר אינם שייכים לתמורות הזמן והטבע, אכן ישיג מהם האדם תועלת מרובה, והמצאות גדולה מכל ראייה, ואציין לפניך כמה דברים. וזה החלי בעזרת צורי וגואלי.

א'. ישוב הדעת

דבר ראשון מוכרח האדם לרכז את דעתו באופן המקסימלי ביותר שיכול, להיות ראשו ורובו מונח בתוך הלימוד מבלי שום טרדה, הפרעה או הסחת דעת. ולכן עצה ראשונה היא להשתדל כל מה שיכול להביא עצמו למידה זו, כגון יכבה את הפלאפון ואפילו את ההודעות הנשלחות לו לשם (אם יש לו), יסגור את החלונות אם הרעש מבחוץ מפריע לו, לא ילמד מול דלת הכניסה בבית מדרש, ולא מול חלון שמסיח דעתו, ולא במקום שעוברים ושבים, ידאג להגיע ללימוד כשאינו רעב ואינו צמא (אבל מאידך לא שבע יותר מיד), יהיה רענן וערני ולא עייף ומותש, ילמד במקום שלבו חפץ עם אנשים שמחבב אותם, ילמד מתוך ספרים בעלי דפוס קרי נקי וברור.

בקיצור מילים, ישתדל להשלים את כל הפרטים הטכניים שיוכלו לסייע לריכוז הדעת שלו כדי שיוכל את מידב כוחותיו להשקיע בלימוד ולא בדברים אחרים.

תחרבה החכמה והדעת וקנאת סופרים היא דבר מבורך שכן מרבה חכמה (ע' ככ"ב כא:). אמנם סתם להתפאר בלי טעם לומר סיימתי ללמוד את כל המסכת הזאת או את כל הסימן הזה בשו"ע, זה אין לו לעשות.

ומכללם של דברים אני אומר, כי אפילו אם הזכיר שהוא סיים את כל המסכת או את כל התלמוד וכדומה, וכוונתו נקיה לשם שמים, כדי שישמעו אחרים ויתקנאו וירצו אף הם לסיים ספרים ומסכתות, וכל שכן אם יקחו קל וחומר בעצמם, כגון "ומה זה שהוא בעל תשובה הספיק כך, אני כל שכן יכול", וכן "ומה זה שהוא צעיר יודע כך, איך אני שאני לומד כבר שנים לא זכיתי", וכל חיוזק כיוצא בזה - באופנים אלו לא דיברה הגמ' בב"מ הנ"ל שעליו לשנות בדיבורו, והוא רק באופן שלבו לשמים, והבוחן כליון ולב יודע.

ובל זה נכון רק אם השומעים בעלי מידות טובות, אמנם אם הם מקולקלי המידות, מיד ישפטו אותו לכף חובה שהוא מתגאה עליהם, וכל הפוסל במומו פוסל, ובאופן כזה שב ואל תעשה עדיף, והמידות הרעות שלהם הפסידו אותם חיוזק נפלא זה.

[ורק נציין כי אם אכן יתגאה בלימודו עלול לאבד את תורתו, כמו שאמרו במס' פסחים (סו ע"ב): כל המתגאה - אם חכם הוא, חכמתו מסתלקת ממנו. ע"כ. ובעירובין (נה ע"א): רבא אמר: לא בשמים היא - לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה כשמים, ולא תמצא במי שמרחיב דעתו עליה כים. ע"כ. וע' ברמב"ם בהל' ת"ת (פ"ג ה"ט): דברי תורה נמשלו כמים מה מים וכו' כך ד"ת אינם נמצאים בגסי הרוח ולא בלב כל גבה לב, אלא בדכא ושפל רוח שמתאבק בעפר רגלי החכמים ומסיר התאוות ותענוגי הזמן מלבו. ע"כ].

עוד ררך לחלק בין הגמ' במס' קידושין למס' בב"מ, כי בב"מ התכוונו לכל אדם, ואילו בקידושין התכוונו דוקא למורה הוראה. וקירוב לזה מצאתי בחידושי הריטב"א עמ"ס קידושין שם, וז"ל: אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד, פירוש כששואלים אותו הוראה בדבר הלכה. אבל כששואלים אותו על תלמודו יתנהג בצניעות לומר איני יודע, כדאמרינן בפרק אלו מציאות. ע"כ. וכ"כ התוספות בב"מ שם. וע"ע בזה בזה קדושים (פה: ובמחוק מרבש ח"א דף שער). ודו"ק.

גירסא יותר מכוונת לכוונת המאמר, כי כנודע הסידור מועיל לבקיות העניין וידיעת הדבר לאשורו ודיבור על אופניו. עכ"ל. ולדידי נראה כי ב' הגרסאות נכונות, כי אם דברי התורה מסודרים בזיכרון הם יהיו מחודדים בפה.

ועיין בזה ואתחנן (רסט). ובמחוק מרבש חט"ו דף קכ): וּשְׁנַתָּם לְכַנִּיד וְדַבְרָתָם בָּם וְגו' הנה מילת "וּשְׁנַתָּם" היינו קמה דאף אפר כמו שנאמר חציף שנונים שפירושו דבצי בר נש למדנא מלי דאורייתא לכניה כי צריך האדם לחדד ולשנן את דברי התורה לבנו (וכל שכן לעצמו כדי שיוכל לחדד את בנו ואת האחרים), קטרקא דאיהו שגא בתרי סקורי כחרכ שהיא מחודדת ושנונה בשתי צדיה, כמחז"ל (במס' קידושין ל. הנ"ל): ושנתם, שיהיו דברי תורה מחודדים בפיו. דהיינו שיהיו הדברים ברורים ומוסברים בפיו שיוכל להסבירם גם לאחרים, בגין דייעול ליה חידנא וסקנה דאורייתא כדי שמתוך חידוד הלימוד יכנס בלבו שמחה בלימוד התורה, ולא ישתבח לפיה קטרקא ולא ימצא לבו בטיפשות וסכלות. ע"כ. וע"ע בזה בזה כי תצא (רעט). ובמחוק מרבש חט"ו דף רסז). נמצא כי מתוך שאדם זוכר מה שלמד, נכנסת בו השמחה והמתקנות בלימוד, ודבר זה בדוק ומנוסה אצלי שנים רבות.

וזה לך הכלל: העמל והטורח מולידים את השליטה בסוגיא ואת הזיכרון, והשליטה והזיכרון מולידים את ההנאה והתענוג, וההנאה והתענוג מולידים את ההתפעלות והקירבה לה, ואין בעולם מה שלמעלה מזה, הוא שאמר דוד מלך ישראל "ואני קרבת אליהם לי טוב".

ולכאורה יש מקום להקשות, הנה במס' ב"מ (כג): אמרינן: בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במילייהו במסכת, כפוריא, אושפיזא. ע"כ. ופרש"י הגם שיש בידך מסכת פלוני סדורה בגירסא יאמר לו: לאו, ומידת ענוה היא. ע"כ. ולכאורה קשה, איך אמרו במס' קידושין הנ"ל "אל תגמגם אלא אמור לו מיד".

ולדידי נראה שאם נשאל באיזו שאלה נקודתית, או ישיב לו מיד ואין צורך להעלים את התשובה או הידיעה שיודע, ואדרבא יש בזה גם קידוש שם שמים שבני אדם יודעים את התורה בשליטה כזאת, וע"י זה גם

בזיכרוננו אלא רק מונח בכיסו ועליו למשמש בו בכל שעה ושעה. ע"כ. וע' בחידושי למס' חגיגה (ט: ד"ה: אינו דומה שונה פרקו וכו').

ובמס' סנהדרין (צט:): הלומד ולא חוזר דומה לזורע ולא קוצר, לומד ושוכח כמו יולדת וקוברת. ע"כ. ואפשר כי הנפק"מ היא למי שלומד וכן זוכר, זה שאמר "הלומד ולא חוזר דומה לזורע ולא קוצר", ר"ל תמיד עליו לחזור אפילו אם זוכר כדרך הקוצר שתמיד עליו לקצור כי תתחדש צמיחה חדשה בכל פעם, כן תתחדש לו חכמה נוספת בכל חזרה. ומאידך זה שאמר "לומד ושוכח כמו יולדת וקוברת", ר"ל אם זוכר אינו חייב לחזור, ורק אם שכח חייב לחזור כדרך שאדם נולד לו בנים ומתו שלא יצא יד"ח פו"ר ועליו לשוב ולהביא ילדים, כן זה כיון ששוכח עליו לשוב ולחזור על תלמודו. ועוד, שדקדק לרמותו דוקא לאשה שיולדת וקוברת, וחרתי לגריעותא, גם נמשל לאשה וגם שקוברת, והרי אין אשה אלא לבנים ואם אינה יולדת זרע של קיימא, עיקר מטרתה למה? וכן אמרו בנדרים (סד:): וע"ז (ה:): מי שאין לו בנים חשוב כמת כמו שאמרה רחל "הֲבָה לִי בָנִים וְאִם אֵין מִתָּה אֶנְכִּי", וכן זה השוכח תלמודו, שכר טוב על לימודו ודאי יש לו, אך ידיעות בתורה אין לו, וכעין אשה שקברה את בניה.

ולבל הפחות יחזור ד' פעמים וכנזכר בעירובין (נד ע"ב): ת"ר, כיצד סדר משנה וכו' נמצא ביד הכל ארבעה. מכאן א"ר אליעזר: חייב אדם לשנות לתלמידו ארבע פעמים, ומה אהרון שלמד מפי משה ומשה מפי הגבורה כך, הדיוט מפי הדיוט עכו"כ. ע"כ. וכן תמצא בהקדמת הזוהר (ה: ובמתוק מדבש ח"א דף סו:): מכאן שהקב"ה הסתכל בתורה ד' פעמים ורק אז ברא את העולם, ללמד בני האדם שלא יטעו בה (אלא יבישו וילמדו גם הם לכל הפחות ד"פ). ע"ש. ועיין עוד בזוהר חדש (קטו: ובמתוק מדבש ח"ד דף נג:). ובמעלת המתמיד בלימודו ראה בזוהר ח"י שרה (קל: ובמתוק מדבש ח"ג דף נה-ו:).

ויש מי שחזר פעמים רבות על הסוגיא שלמד ועדיין אין לו בה אחיזה, והוא משום שגם לעשות חזרות צריך לדעת באיזה אופן ודרך, וטוב שיבאר את הדברים לעצמו בעל פה, ועל הצד היותר טוב לחברותא שלו, ולפי שפותח את הספר להתחיל את הלימוד היום, יחזור בעל פה על הנקודות שכבר למד אתמול, ואף בסיום הלימוד

ואכתוב לך כאן כלליא נמרצת כי כל השאלות העולות בעניין הסדרים, ודרך לימוד, חזרה ושינון, מה ללמוד, איך מתי וכמה, וכל כיוצא בזה, לעולם התשובה המכרעת תהא אחת: איזה דרך מביאה אותו להיות מה שיותר קרוב למטרה הנכספת "יהיו דברי תורה מחודדים בפיו", והיא התשובה היותר מדויקת לאותו תלמיד דוקא, הגם שכלפי חברו יכולה היא להיות הגורם לכשלונו החרץ בלימוד, כי מה שמתאים לאחד אינו בהכרח מתאים לחברו, זה מרוכז יותר בלימוד ביום וחברו בלילה, אחד נמשך יותר ללימוד ההלכה והשני לפלפולי הגמרא, זה די לו בחזרה אחת והשני גם עשר חזרות לא יספיקו לו, אחד יוכל ללמוד בד בבד ב' מקצועות בתורה ואילו חברו אפילו במקצוע אחד בקושי אוהז והפרטים בזה כמים שאין להם סוף.

אשר על כן, כל אדם צריך להרגיש את יכולותיו וכישרונותיו, את הזמן העומד לרשותו והפרנסה המצויה לו, מרוצת חייו ויתר ענייניו, והוא יקבע לעצמו את דרך בה ילך, והיסוד שינחה אותו תמיד הוא כאמור, מה מביא אותו כמה שיותר קרוב להגדרה "שיהיו דברי תורה מחודדים בפיו", ועל פי זה יקבע לעצמו סדרי הלימוד, זמניהם ואופיים. וזכור זה.

ג'. מעלת החזרות וצורתם

במע"ף הקודם הזכרנו שיש "ללעוס" את הסוגיא עד אשר תפרה ותוליד בו פירות חדשים של הבנות וחידושים, והוא כלל גדול אצלי, ועיקר הצמיחה בלימוד הוא החזרה, ולא דוקא מיד אחר הלימוד הראשוני אלא זמן מה לאחר מכן.

חזרה טובה ונכונה מגדלת את ידיעותיו הרבה יותר מהלימוד הראשוני, וכך היה דרך החכמים עוד מקדם קדמתא, כי היו חוזרים על תלמודם פעמים רבות כמו שאמר "תנא מיניה ארבעין זימנין, ודמי ליה כמאן דמנח בכיסתא" (כתובות ג: ודומה לזה במס' ברכות לח: תענית ה: יבמות סד:). וכתב המהר"ם שי"ף בחידושי לכתובות (שם ד"ה: ודמא ליה) דנקט בכיסתיה (כיסו) ולא בקופסא, לרמוז למה שאמרו בב"מ (כא:): עשרי אדם למשמש בכיסו בכל שעה ושעה, והכא נמי אפילו דתנא מיניה ארבעין זימנין דמא בעיניו שעדיין לא תפס הדברים

יוכל להשיג בה שום מדרגה, וכבר אמרו חז"ל במס' ברכות (ה): שלשה נקנים ביסורין וחד מיניהו תורה. ע"ש.

אשר על כן, יכתת עצמו על תלמודו הגם שצור לו מאוד, וכבר פסק הרמב"ם בהל' ת"ת (פ"ג ה"ב): אין דברי תורה מתקיימים במי שמרפה עצמו עליהן, ולא באלו שלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה, אלא במי שממית עצמו עליהן ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה. אמרו חכמים דרך רמז "זאת התורה אדם כי ימות באהל" אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהלי החכמים. עכ"ל. וע' גם בתיקוני הזוהר (יא: ובמתוק מדבש ח"א דף קעז). וכבר כתב בזוהר תצוה (קמז). ובמתוק מדבש ח"ח דף צח): "כל ההתחלות קשות". ועם הזמן יקל מעליו הלימוד וההתמדה כי יתרגל בצערם וכבר יוכל לכבוש יותר בקלות את ספסלי בית המדרש.

ורא בזוהר פקודי (רמז: ובמתוק מדבש ח"ט דף שכח): כפי החכמה שדרך אחריה להשיגה (**והצטער ויגע** בלימודה, מפרשים שם), כך נותנים לו שכר. ע"ש. וכך מוכח להדיא גם בזוהר קדושים (פב: ובמתוק מדבש ח"א דף שלו): "מאן דאמית גרמיה על אורייתא, אתקיימת ביה ולא מפסקת מיניה". ע"ש.

וקרוב לו במס' אבות (ו ד'): כך היא דרכה של תורה וכו' "וחיי צער תחיה". וכן הוא בזוהר פנחס (רנב: ונה). ובמתוק מדבש ח"ד דף תקצח, תרטו). ופשוט אצלי שהכוונה "יסודין" וכן "חיי צער" באופן כללי על כל מציאות חייו, ולא דוקא צער ויסורין בעצם לימוד התורה גרידא.

צא ולמד מהגמרא במנחות (ו:). אבימי, מסכתא איתעקרא איתעקר ליה (נשכחה ממנו מסכת מנחות), ואתא קמיה דרב חסדא לאדכורי גמריה. מקשה הגמרא, ולישלח ליה וליתי לגביה (שהרי אין כבוד שהרב ילך אצל התלמיד), ותרגינן "סבר הכי מסתייעא מילתא טפיה". עין רואה שהצער שאמרו הוא לא דוקא בעצם הלימוד עצמו ולכן לא אמרו "ובלימוד תצטער" אלא "חיי צער תחיה" על כל מציאות חייו.

ומי לנו גדול מהרשב"י זיע"א, שאין ספק שאחד הגורמים הגדולים לצמיחתו המדהימה בקדושה היה משום "צער המערה" (ע' בב"ט פה). והוא מלבד

של היום יסכם בנקודות מה למד ומה יוצא מהלימוד שלא כתוב מפורש.

וחזרה כמעט לא תועיל אם הלימוד הראשוני היה רדוד ושטחי, כי הסוגיא מוכרחה להיות ברורה וצלולה מאוד ולכל הפחות בעידנא דעסיק בה, ויפשוט לעצמו בעל פה הפרטים הרבים של הסוגיא, כגון כמה נושאים מתחלקת המשנה שלומד כעת, כמה דעות מצינו באותו עניין, מי הם התנאים המוזכרים בה, על מה סובבת המחלוקת ביניהם וכו'. וטוב שישאל עצמו מירי פעם באיזה דף ועמוד או סימן וסעיף הוא נמצא, וע' בזוהר חרש (קכה: ובמתוק מדבש ח"ד דף שכ"א).

ויתחיל לחזור על עיקרי הסוגיא תחילה מתוך סיכום קצר או נקודות שיכתוב לעצמו, ואחר כך החזרות יהיו כבר בעל פה. וינצל כל רגע פנוי לשם כך, בלכתו בדרך ברחובה של עיר, בשעה שממתין לאוטובוס, בזמן שלא מצליח להירדם וכו'. ולא יעשה חזרות על הדף עצמו רק ד' פעמים כמו שאמרנו לעיל, ויתר החזרות יהיו מהסיכומים ובעל פה, והוא למתחיל, אבל מי שמתקדם או שהוא בעל זיכרון חזק וחרף, יעשה כל החזרות מתוך דף הנמרא ואחר כך בעל פה בלכתו בדרך וכנ"ל.

וגם בסעיף זה כמו כל הדברים כאן, אין בהם תורה אחת ברורה, אלא כל אחד יבחן ויבדוק בעצמו מהי הדרך הטובה והמועילה ביותר עבורו, ואם רואה אחר איזה זמן שאין אצלו כל התקדמות מהחזרות שעושה, סימן שדרך זו אינה טובה עבורו.

ואחר איזה זמן מצאתי יסוד הדברים האלה בתורת הראשונים, הלא הוא המאירי בבית הבחירה עמ"ס סוטה (כא ע"א) וזה לשונו: "**וצריך ללמוד שיערים בעצמו על איזה צד לימודו מתקיים** אם שילמד מעט מעט אם בחזרה אחר חזרה". ע"כ.

ד'. צער הלימוד והחיים - חלק מהצמיחה בלימוד
הצער הוא המפתח להיכנס בתוך גן התורה כי בלעדיו לעולם ישאר בחוץ. הוא חלק בלתי נפרד מהצמיחה בלימוד, ומי שמרפא עצמו עליה כי אינו מוכן להילחם במלחמתה של תורה ולהצטער בה, לעולם לא

אחרים (ע' סנהדרין צב, עט, סוכה מט; כתובות נ, זוהר חדש לא; ועוד), וזכור הרבים (ע' בזוהר תרומה קכת; זוהר לך לך עט, ועמ"ש באורך לעיל ריש סימן ה' ובח"ד סימן א'), גם יזכה שהחזרות יבוא מאליהן בהיותו מכין שיעוריו ושונה לתלמידיו פירקן וכההיא דעירובין (נד). מאי דכתיב "לוחות אבן" (שמות לא יח), אם אדם משים את לחיו כאבן זו שאינה נמחית תלמודו מתקיים בידו. ע"ש. ופרש"י לחיו אינן גלאין לחזור על לימודו וללמד אחרים. ע"כ.

ועוד אמרו "ומתלמידי יותר מכולם" (תענית ז), כי יחדדוהו ע"י קושיותיהם. ובמס' נדה (כד): אמרו שעל החכם לפרש טעם הוראותיו כדי שיזכור אותם. ע"ש. ובמס' עירובין (נג): בני יהודה דגלו מסכתא, נתקיימה תורתן בידן. ופרש"י **לימוד לאחרים**. ע"כ. עוד בעירובין (נד) ובגדרים (נה): "ומפתנה נחליאל ומנחליאל קמות" (במדרש בא יח), ודרשו "כיון שעושה עצמו האדם כמדבר הזה שהוא הפקר לכל", פירשו התוס' בגדרים שהכוונה מלמד תורה לכל. ממשיך המאמר "תורה ניתנת לו במתנה", פרש"י בעירובין שלא שוכח אותה. ע"ש.

עוד יש לומר כי כאשר ילמד לאחרים יוציא מפיו את הלימוד בקול ברור וחזק וזה ודאי תועלת גדולה לזיכרון כמו שהארכתי בשו"ת מרכבות ארגמן (ח"ה י"ד סימן כ"א אות ט"ז סעיף ב'). ע"ש.

ובבבב זה הסעיף, ואולי אפילו כל שכן, אם יכתוב ספרים וחיבורים, אפילו אם אין בדעתו לפרסמם לרבים עכשיו, אבל כאשר אדם כותב הוא מדקדק מאוד שלא תצא שום תקלה תחת ידו, וממילא זה יכריח אותו ללמוד ולדייק בשמועותיו. ובעניין חידושי תורה שמתדש ע' בשו"ת מרכבות ארגמן (ח"ב י"ד סימן כח).

ו. מיעוט תענוגים

ימעט בתענוגים רק מה שצורך הכרחי לו, והכי איתא בתוס' במס' כתובות (קד): "עד שמתפלל אדם שתיכנס תורה לתוך מעייו, יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך מעייו". ע"ש. ובזוהר חדש (יח) ובמתוך מדבש ח"א דף רעה) איתא: אמרו בני יתרו, אנן צריכין לאתעסקא

שהתבודד מבני העולם י"ג שנה ומיעט בתענוגים (וגאריך בזה לקמן), ועמל על התורה בכל כוחו וכו'. ע' בזוהר ויקרא (יג) ובמתוך מדבש ח"י דף קמח) שכל השוכח את התורה כי אינו רוצה לעמול בה, כאילו שוכח את הקב"ה. ע"כ.

עוד ראייה לזה שהרי בעניין הלימוד כבר דיברה המשנה לפני כן "ובתורה אתה עמל", הא קמן "חיי צער תחייה" על מציאות חייו, וכך היא דרכה של תורה. והוא ביאור נכון וגם המציאות תוכיח כן. ועוד אמרו שם במס' ברכות (ה) שהמקבל יסוריו באהבה, שכרו בין היתר שתלמודו יתקיים בידו, ודו"ק.

ואולי כך נבאר גם את זוהר שמות (יד) "רבי חייא רבא הוה אדיל לגבי מאריהון דמתניתא למילף מינייהו", והנה רבי חייא תלמיד רבינו הקדוש אדם גדול, והיה לו לקרוא להם שיבואו אליו. ואולי י"ל כנ"ל, דסבר דהכי מסתייעא מילתא טפי. אולם הרמ"ק באור יקר לשם כתב לחלק, והר"ד במתוך מדבש (ח"ה דף קלה). [ובענין הרב שהוא הולך לתלמידיו, ופעמים הם באים אליו, עמ"ש בליקוטי מוהר"ן (תנינא תורה לח)].

ועל כך יש להליץ את הכתוב: "כאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ" היינו באותה מידה שאדם סובל עול התורה על שכמו ומתענה מזה, כן הוא גודל צומח ופורח בה.

ומכל האמור תשובה יוצאת לכל אותם שלומדים ואינם מוצאים טעם ומתיקות בלימודם, והוא משום שאינם עמלים בלימוד, וכבר אמרו בירושלמי (פאה פ"ק ה"א דף ג, ובדפו"ח דף ה, שביעית פ"ק ה"א דף ב; ובדפו"ח דף ה:) על הפסוק "כי לא דבר ריק הוא מכם" (דברים לב מז) ודרשו שם ואם הוא ריק, מכם הוא, ולמה? משום שאין אתם יגעין בו. וכן הוא בזוהר ויקרא (ו) ובמתוך מדבש ח"י דף סג), ובזוהר ויצא (קסג). ובמתוך מדבש ח"ג דף תכז-ה). וע"ע במדרש בר"ר (פרשה כב אות ד) וברמב"ם במורה נבוכים (שם אות ג), ובשערי תשובה (ח"ג סימן קמה).

ה'. העברת ידיעותיו בעל פה ובכתב

עוד עצה טובה מאוד לזיכרון הלימוד הוא שישתדל ללמד אחרים, כי מלבד המעלה הגדולה בלימוד

אכלי בשרא דתורא) כתבו, שריו בתענית היה. ע"ש. ולפי רש"י הרי נמצא דכיון שלא אכל בשר כמנהגו, דרב נחמן חתנא דבי נשיאה היה והבשר היה מצוי לו, לא יכל לכרין יפה בלימודו. והגם שהתוס' ביארו שהטעם היה משום שישב בתענית, עכ"פ גם לפי דבריהם אנו רואים שחוסר האכילה הפריע לתלמודו שלא יכל לכרין שמועתו היטב. והבן.

ובבלל העולה שכל אחד ירגיש בעצמו מה הוא הכרח עבורו כדי ללמוד יותר באיכות ומה מיותר, ואת חלק התענוג המיותר ישתדל לוותר עליו, ואם לא בבת אחת אז לפחות בשלבים כאשר יוכל שאת.

ד'. ריכוז כל כוחות הגוף

יבור גדול הוא שהתורה לא תיקנה במי שמרפה ידיו ממנה, אלא מי שעמל עליה בכל כוחו והיא בראש מעייניו וכמו שכתבנו לעיל. והרבה פעמים אני אומר לתלמידי היקרים בשיעורים, שרק מי שאוכל תורה, וישן תורה, ונרשם תורה, יוכל לזכות בה, והיינו לומר שהיא עיקר מגמתו, ובאהבתה ישגה תמיד, ורדיה יורוהו בכל עת, ואין לו חיים בלעדיה, על דרך שאמרו חז"ל (ע"ז ג ע"ב): מאי דכתיב: "ותעשה אדם כדגי הים", למה נמשלו בני אדם כדגי הים? לומר לך: מה דגים שבים - כיון שעולים ליבשה מיד מתים, אף בני אדם - כיון שפורשים מדברי תורה ומן המצוות מיד מתים. ע"כ. וכן כתב הרמב"ם בהל' רוצח (פ"ז ה"א): **"חיי בעלי חכמה ומבקשיה בלא תלמוד כמיתה חשובין"**, עכ"ל.

וברי להגיע למדרגה זו עליו למעט כל מגע אפשרי עם ענייני העולם והקורה בו, וכמו שרמזו "משיב הרוח ומוריד הגשם", למי הקב"ה משיב התורה הרוחנית שלמד עם המלאך במעי אמו? (ע' נדה ל:), למי שמוריד הגשם, ר"ל מסיר מעצמו מגע עם הגשמיות מה שיותר.

ועל דרך זה אמרתי לרמזו דברי הגמ' במס' מגילה (ו:): קיסרי ירושלים, אם יאמר לך אדם חרבו שתיהן - אל תאמן. ישבו שתיהן - אל תאמן. חרבה זו ונבנתה זו - תאמן, שנאמר "אמלאה החרבה" (יחזקאל כו ב) אם מלאה זו חרבה זו. ע"ש. ומאמר זה ראיתי גם בזהר פקודי (רלו. רלח: רס. ובמחוק מרבש ח"ט דף קעב, רכא, רמא,

באורייתא, ואורייתא אינה צריכה תענוגים, ניקום מכאן לטורא ונתעסק באורייתא. ע"כ. וכעין זה במס' ברכות (סג:): על הפסוק "כי מין חלב יוציא חמאה" (משלי ל לג), במי אתה מוצא חמאה של תורה? במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליה. ע"כ. וזה הטעם שיעץ רבי חייא בגיטין (ז:): סעודה שהנאתך מרובה ממנה משוך ירך. ע"כ. והוא כדי שיזכה לכתר התורה הנקנה במיעוט תענוג (אבות פ"ו מ"ו). וראה בפסחים (מט:): ת"ח המרבה סעודתו בכל מקום דבריו אינם נשמעים "תלמודו משתכח ממנו" וכו'.

וע"ע בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סימן קנח) שכתב בשם רבו מהר"ם שיק שיעסוק בתלמודו ולא ילך לסעודות שהוזמן אליהם שאפשר לקיימם ע"י אחרים (ע' מ"ק טו.), והו"ד בחזון עובדיה (אבלות ח"א דף יג). וע"ע תוספות פסחים (קיד. ד"ה: אין) וברמ"א יו"ד (סימן רסה סי"ב), ובכף החיים (סימן קע ס"ק עא), ובמשנ"ב (שם ס"ק מב). ובשו"ת יביע אומר (ח"ד יו"ד סימן יט) העלה שאפילו לסעודות שאמרו עליו שמנודה אם מוזמן ולא בא (פסחים קיג:), אם עוסק בתלמודו פטור, ע"ש. ועיין באורך בשו"ת מרכבות ארגמן ח"ה (אה"ע סימן ל"א).

ובבלל אין לו לאדם לשבוע יותר מידי בימי החול כנזכר בזהר חדש (מב. ובמחוק מרבש ח"ב דף ז:): צריך בר נש דלא ישתכח בשבעא קדמיה ביומין דחול אלא בשבת דלית ליה שלטנותא עליה, ואם אשתכח ביומין דחול בשבעא קדמיה, ואסתכל ביה (הפסוק אחרא) בעינא בישא, ולא אשתויב מניה ממיתה או מעוני. ע"כ.

אמנם מוכרחים להוסיף שאם הוא צריך בשר לכריאות גופו ונפשו, יש לו מצוה לאכול ולא ימנע מזה וראיה יש להביא בגמ' בבא קמא (עא ע"ב) בעא מיניה רבא מרב נחמן גנב שור של שני שותפין וטבח, והודה לאחר מהן, מהו, חמשה בקר אמר רחמנא ולא חמשה חצאי בקר, או דלמא חמשה בקר אמר רחמנא ואפילו חמשה חצאי בקר וכו', א"ל חמשה בקר אמר רחמנא ולא חמשה חצאי בקר, איתיביה וכו', לצפרא א"ל חמשה בקר אמר רחמנא ואפי' חמשה חצאי בקר, והאי דלא אמרי לך באורתא דלא אכלי בשרא דתורא וכו'.

ופרש"י שם: דלא אכלי בשרא דתורא - לא דקרקתי טעמו של דבר. ע"ש. אמנם התוס' שם (ד"ה דלא

שלו, לא ילך רק "עם אֱלֹהֶיךָ", כלומר לבית הכנסת ולבית המדרש שהם בית אלהים, ובחזרתו משם, **תיכף ומיד יחזור להסגר שלו**. עכ"ל. ובעיני דבריו פשוט קלורין לעיניים. וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן א ד"ה: אך הנאתים). ודון מיניה.

וראה בזוהר בשלח (מד): **בעי לאתפרשא מן ביתא דלא אזדהר בר נש כל כך בביתא** (קאי על עידו הנביא שהיה פורש מביתו כי לא יכול האדם להתקדש שם כראוי לו). ע"ש ובמתוך מדבש (ח"ה דף תפא).

ובוזהר נשא (קכא): **חבר הקיני וכו' דעבד קנא במדברא כעופא דא בנין למלעי באורייתא ואתפרש מן מתא ואתדבק ביה בקוב"ה**. ע"ש ובמתוך מדבש (ח"יב דף סג).

ובוזהר ויקרא (ט). אמרו עה"פ "ויאמר שאול אל הקיני" (שי"א טו ו), מאן הוא קיני? אלין בני יתרו חמוי דמשה, **דעבדו קנא במדברא בנין למלעי באורייתא**, דאורייתא לא בעיא תפנוקין, ולא סחורא, אלא לאעמלא בה יממא ולילא וכו'. ע"ש ובמתוך מדבש (ח"י דף צא).

וכן עשה אותו יהודי שפגשו רשב"י ובנו בזוהר תצוה (קפג): **דא"ל: "דיוורי הוה באינון פרישי מדברא דהוינא משתול באורייתא וכו', ולית מתישבין מילי דאורייתא אלא תמן"**. ע"ש ובמתוך מדבש (ח"ה דף נה, נח, קא).

ובוזהר חדש (יב): האריך בעניין אותם חסידים שהיו פורשים מהעולם ללמוד תורה במערות ורק בעיתים מזומנות חוזרים לבתיהם. ע"ש ובמתוך מדבש (ח"א דף קצ, וע"ש בדף רעח-ט).

ודומה בזוהר חדש (כט): **שמלכי צדק הוא שם בן נח, ושאל ר"י מדוע הוא זכה למלכות, הרי יפת אחיו גדול ממנו? אלא בשביל שהיה תמיד עוסק בתורה ופורש מירכי העולם לכן זכה בה דוקא הוא**, ע"ש ובמתוך מדבש (ח"א דף תנט-ס).

וחוזהר בשלח (מד): שאל, מדוע כאשר אלישע הנביא נזכר בהיותו בעיר נקרא סתם "אלישע", ואילו בהיותו בהר הכרמל נקרא "איש האלהים"? ותירץ דשם מקומו ולא בעיר. וביאר הרב מתוך מדבש (ח"ה דף תפז) שבהר הכרמל היה מתבודד ורחוק מבני האדם ורק

וע"ש בדף דלה, ומא, רמז) אולם שם הגירסא "רומי" ולא קיסרי. ונראה דהיינו אך, והכל רומז על הקדושה והקליפה. ע"ש. [ודומה לדרשה זו תמצא בזוהר עקב (רעב: ובמתוך מדבש חט"ו דף קמח), ובתיקונים (תיקון סג דף צה, ובמתוך מדבש ח"ב דף תשל-ה), ודומה לדומה בזוהר תרומה (קבב, ובמתוך מדבש ח"ו דף שיב), וע"ע בזוהר ויקרא (יט, ובמתוך מדבש ח"י דף ריט), ובזוהר וירא (קט, ובמתוך מדבש ח"ב דף תקנו-ח), וק"ל].

וחנה כדי לקנות מדרגה בקדושה מוטל על האדם לצמצם מה שיותר מגע עם ענייני העולם, ולא דוקא בתענוגים שבו וכנ"ל בסעיף הקודם, אלא אפילו בעדכוני חרשות או משחקי ספורט ופוליטיקה וכו', וכן בשהייה מיותרת ברחובה של עיר וכו', **הכל משפיע על נפש האדם ושואב כוחות נפשו ומפזר אותה**, ולכן יקצר ביקוריו מחוץ לבית המדרש בלתי מה שהכרחי ביותר, כבוד המשפחה והבריות, ועיין ברש"י בעירובין (נד ד"ה: ונראה ואינו נראה).

והיינו שאמרו חז"ל בנמ' הנ"ל: **לא תתמלא ירושלים צד הקדושה שכך אלא מחורבנה של צור של ענייני עולם הזה שלך**, וכל המשך המאמר שם "אם יאמר לך אדם וכו' יומתק על דרך זה. וק"ל. [וע"ע למרן החיד"א בדבש לפי (סערכה ז אות ז, וסערכה ט אות מד), ובמורה באצבע (ג קה), ובציפורן שמיר (סימן ה אות סה, ודומה כתב המגיא סימן תקעא ס"ק א), ובמדבר קדמות (מ"א אות נח)].

ודע כי הפרישה מחברת בני האדם היא המביאה על האדם קדושה, צא ולמד ממש"כ השל"ה בשער האותיות (אות צ סעיף ה) וזה לשונו: **עוד מעלה גדולה ונפלאה, רמה ונשגבה, הנכלל במידת הצניעות, "והצנע לכת עם אֱלֹהֶיךָ"**, היא מעלת התבודדות, שיתבודד האדם וישב בודד בארבע אמות של הלכה שלו, סגור ומסוגר, "ומן הסקדש לא יצא", רצוני לומר מבית הקדושה שלו, **ולא יתערב בין בני אדם**, וכמו שאמר ירמיה "מי יתגני בספקר קלון", כי אז ניצול האדם מכל העבירות שבין אדם לחברו, גם נשאר קדוש בדיבור במחשבה ובמעשה, וניצול מתאוה וחמדה, ועוסק בתורה, כי אין לו ביטולים נגדו, ואינו לומד ממעשה הדור, ומתייחד עם קונו, וזהו "והצנע לכת עם אֱלֹהֶיךָ" (מיכה ו ח), שיהיה מוצנע ומוסגר ואין אתו רק השם יתברך. ואף כשהולך מהסגר

הראשון שקדם לו באופן שנעשה נכון. וע"י ענין זה יבוא האדם להשגות מבהילות בתורה, מדרגה שהוא עצמו לא יאמין שהגיע אליה! אולם ממנו נדרשת עבודה גדולה זו שכתבנו.

אתה הראת לדעת כי הפרישות מרוב בני האדם והחיים בין מעט חברים מקשיבים, היא המושכת התקדשות על האדם וממילא יזכה לסיוע עליון בתלמודו. וזה אמת ונכון יחד שלא ימוט.

ח'. יעורר על עצמו רחמי שמים

ירבה להתפלל על ענין הזיכרון כמו שאמר היעב"ץ במס' תמורה (טו.): "והיתה ירך עמי" (דה"א ד י) שלא ישתכח תלמודי מלבי. ע"ש. מכאן ראינו ברורה שכדי לזכור את התורה יש להתפלל על זה. ובמס' נדה (ע:) אמרינן: מה יעשה אדם ויחכם? ירבה בישיבה "ריבקש רחמים" ממי שהחכמה שלו כדרכיב "כי ה' יתן חכמה מפיו דעת וכתבונה" (משלי ב) והא בלא הא לא סניא. ע"ש. וקרוב לו בזהר חדש (י. ובמתוק מדבש ח"א דף קנז:) בשלשה דברים נעשה המושכן שנאמר "ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה וכתבונה וברעת", ושלשתן הם במתנת עליון לכל אשר יחפוץ יתנם שנאמר "כי ה' יתן חקמה מפיו דעת וכתבונה".

ובמס' ע"ז (ח.) אמרו: אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה אומר. ופרש"י: אם היה משכח תלמודו מאריך בחונן הדעת, ע"כ. וקרוב לזה במס' ברכות (ג.) עה"פ "הך קב פין וְאֶמְלֶאֱהוּ" (תהלים פא יא) ההוא בד"ת הוא דכתיב. ופרש"י: לשאול על תאוותך. ע"כ. ואם אדם מתאוה לזכור הד"ת שלומד ודאי שעליו להתפלל על כך.

ונראה לי שלכך כיוונו חז"ל במס' מגילה (ו ע"ב): "לאוקמי גירסא סייעתא דשמיא", רוצה לומר שצריך להתפלל כדי לקבל את הסייעתא דשמיא הזאת.

ובבבלי סעיף זה הוא כל דרך לעורר רחמים, אם ע"י תענית, ותפילה בקברי צדיקים, וכן ברכות מתלמידי חכמים, ויעשה גם גמ"ח וכן צדקה וכל מה שלימודו אותנו רבותינו.

בהיותו פרוש מהם יכלה רוח"ק לשרות עליו ואז זכה להיקרא "איש האלהים". ע"ש.

ומי לנו גדול מרשב"י זיע"א, י"ג שנה חי במערה ודבר זה כתוב בבבלי (שבת לג:) ושנוי בירושלמי (שביעית פ"ט ה"א דף כה. ובפרי"ת דף עב.), ומשולש בזהר, ע"י הקדמת הזהר (יא: ובמתוק מדבש ח"א דף קמא ואילך), ובתיקוני הזהר (א. ובמתוק מדבש ח"א דף א), ובזהר חדש (עג. ובמתוק מדבש ח"ב דף תערב). וגדל וצמח בקדושה הפלא ופלא, והגם שהתרחק מבני העולם בעל כורחו משום הגזרה שנגזרה עליו, מאת ה' היתה זאת כדי להביאו למדרגה עליונה זו שזכה לה בזכות שהתרחק מבני העולם וסבל צער המערה (ע"י ב"מ פה.). וע"ע בשו"ת חתם סופר (ח"ס ח"ה סימן ט).

ופר"ש זה יש לה שני אופנים, והם שני שלבים:

א'. התבודדות ממש, יפרוש מחברת בני האדם כל זמן שיוכל (עמ"ש"כ בזה חובת הלבבות שער הפרישות פ"ג, ובספר החרדים מצות התשובה פ"ז מגולה ח. ובראשית חכמה שער האהבה פרק י, והר"ד בספר שער זהר שער ט פרק ט, ע"ש עוד). וע"י אותה התבודדות יוכל להתרכז בעבודת קונו, בתורה ותפילה והתבוננות בהשגחת הבורא בעולמו דבר שיביאו לאהבה ויראה עצומים אחר שיתן לבו בגדולת הבורא מחד ובשפלותו מאידך.

ב'. אופן שני של זו ההתבודדות נולד לכאורה מתוך הכרח המציאות של רצון הבורא ב"ה, בהיות האדם נשוי עם אשה ומסובב עם ילדים ומשפחה, ולמד עם חברותא ומתיעץ עם רבו, מלמד תלמידים ומתפלל ברוב עם ועושה עסקים וכו'. נמצא שמסובב בין בני אדם רוב זמנו, וכאן נכנסת ההתבודדות השנייה, והיא קשה מהראשונה להיותה דורשת ריכוז רב ממנה, אע"פ שסביבו המולת בני אדם, יתבודד עם קונו בלבו ומחשבתו ויהא דבק בו דבקות גדולה ועצומה עד שאינו רואה סביבו רק אלוקות, היינו רצון הבורא ב"ה. ודבר זה יוליד באדם שלוח פנימית ואיפוק עצום ויתן בו כח להעביר על מידותיו ולא להתרגש מיסוריו ונסיגותיו. ולשני סוגים אלו כבר רמז השל"ה הנ"ל.

ואל יעלה על דעתך שהשלב השני שזכרנו הוא בדיעבד והראשון לכתחילה, אדרבא לא יוכל אדם להשיג את השלב השני שהוא קשה ההשגה אם לא השלב

ט'. לא בשמים היא

יחיה עקשן גדול (ע' כיוצ"ב בליקוטי מוהר"ן תנינא תורה מח ד"ה: וצריך להיות), ואם ירצה מאוד אין ספק שיצליח, וכדאיתא בתוס' במס' כתובות (סג. ד"ה: אדעתא): **"דרך הוא בהולך ללמוד שנעשה אדם גדול"**.

דומה לזה ביאר המלבי"ם על משלי (ח יז) על הפסוק **"ומשחקי ומצאנני"**, וד"ל: ומי שלא קנה עדיין חכמה רק שמשתדל אחריה ומשחר אותה בכל בוקר ומבקשה, סופו שימצא אותה ע"י עזר השם. עכ"ל.

ובספ"ק עה"ת פרשת תצוה כתבתי עה"פ **"ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתי רוח חכמה"** (שמות כח ג), דיש לומר שכיון שהיו חכמים, הקב"ה מילאם רוח חכמה, כעין שאמרו בברכות (נה.) אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש לו חכמה. ועיין זוהר משפטים (עט. ובמתוק מרבש ח"ו דף שפא-ה). ודו"ק.

ולכאורה יש מקום להקשות, הלא החכמה הראשונית גם היא מהקב"ה, אז איך הפכו להיות "חכמי לב"? וי"ל שהחכמה הראשונית היא לרצות ללמוד, אפילו אם אין מי שילמדו, או אפילו אין ריכוז וישוב הדעת וכו', **אם יש רצון ללמוד ולדעת ענין זה עצמו הוא כבר חכמה**. ודומה בזוהר נח (טט.), כל מי שרוצה ללמוד ולדעת אע"פ שאינו מסוגל, לשבח יחשב לו ומשבחים אותו העליונים והתחתונים, ע"ש ובמתוק מרבש (ח"ב דף קטז). וקרוי לו בזוהר קדושים (פה) ובמתוק מרבש ח"א דף שעז, ובזוהר פקודי (רכג) ובמתוק מרבש ח"ט דף לח). ומזה הרצון לבד נעשה לו לבושים יקרים באותו עולם כנזכר בזוהר ויקהל (רי) ובמתוק מרבש ח"ח דף שטז-ע).

ועתה יומתק הפסוק בדניאל (ב כא) **"יהב חכמתא לחכמין"** הקב"ה נותן חכמה לחכמים. ולכאורה קשה, החכמים האלה מנין להם החכמה הראשונית שהפכו להיות "חכמים" כדי שהקב"ה אח"כ יוסיף להם עוד חכמה? וי"ל כנ"ל הרצון ללמוד זה כבר חכמה. ובזוהר תרומה (קנז) ובמתוק מרבש ח"ז דף שעה) ביאר הפסוק בדניאל כי אדם מתחיל ללמוד עד מקום שמסוגל ומתייגע להיות חכם, והקב"ה מסייעו משם ואילך ומוסיף לו עוד חכמה.

וראה בזוהר לך לך (פח-ט) דכיון שרצה אברהם להידיבק בהקב"ה וללמוד דרכיו הקב"ה סייע לו, והוא ע"ד

הנ"ל. נמצא הרצון הוא חכמה. ודע דכדי להגיע למדרגה זו של "רצון", צריך עמל התפילה. ע"ש.

ומרגלית זו נצור בלבבך כי הדרך להיות חכם הוא הרצון, והדרך להשיג הרצון הוא התפילה, ואפילו אם אינה באה מחמימות הלב אלא במילות הפה בלבד, ודאי דגם מזה נמשך איזה תועלת, ואמרו "כי אתה שומע תפילת כל פה", אפילו אינה אלא מהפה גם אז שומע, וכ"ש אם היא בוקעת מקירות לבו, וכבר כתב הזוהר נח (עה) הדיבור והמעשה מולידים את הכוונה. ע"ש ובמתוק מרבש (ח"ב דף קצ). ודו"ק בכל זה.

י'. למעלה מהכל - יראת שמים

העיקר הגדול ששקול כנגד כולם, והוא אמת ומדויק, בדוק ומנוסה, יתד שלא ימוט, והיינו יראת שמים טהורה. רצן לעיין בהקדמה לתיקוני זוהר (ה): עם ביאור המתוק מרבש לשם (ח"א דף עה-ו, ודף סו ואילך, ודף שצו).

אם אין לו יראת שמים התורה שלא אינה עולה למעלה לעשות רושם בעליונים, ע' בתיקוני זוהר (חיקין י דף כה) ובמתוק מרבש ח"א דף שצו: **חכמה ובינה אינן נקשרות במוטא ולקא** כי חכמה ובינה הם נסתרות במוח ובלב, **קרימו וקחילו** באהבה ויראה, כי כמו שהמוח והלב הם מאברים הפנימיים שבאדם, כן האהבה והיראה התלויות בהם הם נסתרות, כי מי שיש לו אהבה ויראה אין שום אדם יודע, רק ה' יראה ללבב, אבל התורה ומצות הם נגלות ונראות לעין כל כדלקמן, **ואוריטא קלא קחילו וקרימו** ולימוד התורה בלא יראה ואהבה ששורשם באבא ואימא, **לא פקחת לעילא** אינו פורח למעלה, כי ידי יחוד אבא ואימא נמשכים מוחין לזו"ן שעל ידי זה הם מתחדים, ועל ידי יחודם נמשך השפע להתחתונים. ע"כ.

ובל זה הוא על דרך שאמרו חז"ל במס' שבת (לא): אם יראת ה' היא אוצרו וכו', וד"ל שיראת ה' שומרת את התורה בלב האדם כשם שהחומטון את התבואה. וע"ע בזוהר יתרו (עט. ובמתוק מרבש ח"ז דף קלט) ודו"ק. וראה זוהר חדש (נו:) על הפסוק **"יראת ה' טהורה עומדת לעד"** (תהלים יט י), אם יש יראת ה', אזי תורתו עומדת לעד (בדכרותו). עוד שם על הפסוק **"ראשית חכמה יראת**

והוא זיכור גדול לנפש, ואין אדם למד אלא במקום שלבו חפץ, ובעיקר חששו מהשמועה שכל מי שלא ילמד קבלה עתיד לחזור לעולם הזה בגלגול, ולא יבין כלום בגן עדן כי שם לומדים תורת הקבלה, אשר על כן, כל שחפץ בחכמה זו ייתי ויאכל כי את נפשו הוא מוציל, והוא משום שעתה לקראת סוף הגלות כבר נפתחו שערי שמים וניתנה רשות וכו', ומעתה שאלו אותי אם יש ממש בדברים אלו.

למען האמת הרבה סברות ורעיונות מבלבלים הזכרתם בשאלתכם, ולא נוכל לעמוד כאן על כולם מפני אריכות הדברים, אמנם נשתדל בס"ד לעשות מעט סדר במה שיזמן ה' בידינו. וזה החלי בעזרת צורי ונאלי.

תחילה נאמר כי אין ספק בעולם שחייב כל תלמיד חכם להשתלם בכל חלקי התורה, ואם לא ישלים יחזור בגלגול לעולם הזה, וכמו שכתב המהרש"ו בשער הגלגולים (הקדמה ט"ז) בזה"ל: דע כי האדם מחוייב לעסוק בתורה בארבע מדרגות שסימנם פרד"ס, והם פ"שט ר"מז ד'רוש ס'וד, וצריך שיתגלגל עד שישלים אותם. ע"כ.

וע' בזהר חדש (קכו, ובמתוק מדבש ח"ד דף שטט-ג, ודף שעה) שמשם עולה כי הוא הטעם שאמרו חז"ל (קידושין ל ע"א): "לעולם ישלש אדם שנותיו, שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בתלמוד". והוא כדי שלא יצטרך להתגלגל בשביל להשליםם. ע"ש.

והטעם שצריך הוא לגלגול כיון שפגם במידת התפארת השייך לאותו מקצוע שביטל, כמו שכתב בשעה"ג (הקדמה י"ז). ע"ש. וע"ש בדברי שלום (דף ד' ע"ג שאלה מ'), ובאורך בשער רוח הקודש (הקדמה ג' דף מב ע"ב).

הרי לן מדברי המהרש"ו הנ"ל, שאפילו אם לא השלים נפשו בחלק הסוד הוא ישוב בגלגול, ויש לזה בית אב בדברי הזהר חדש (פו: ובמתוק מדבש ח"ג עמ' רמ): המלאך אומר להנשמה **אם לא תדעי לך סיפה פנשים** שפירושו **אם אנת אנתא קלא ידיעה** אם את באת לכאן

ה' (שם קיא י'): ברישא בעי למידחל מינה (מהקב"ה) ולבתר סלקא בחכמה. ע"ש ובמתוק מדבש (ח"ב דף שמו-שנג).

והנה כתיב "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה'" (משלי ב ד), וקשה למה לא אמר "אז תבין תורת ה'"? אלא כנ"ל הא בהא תליא, וק"ל. ועתה יומתק גם הזהר יתרו (צג). שכתב שהעושר של האדם האמיתי הוא תורה ומצוות, ע"ש ובמתוק מדבש (ח"ז דף שח), ודר"קב).

עוד ראיה שהחכמה תלויה ביראה הוא מנוסח הברכה שתיקנו חז"ל במס' ברכות (נח.): "ברוך שחלק מחכמתו ליראיו", וכ"פ הרמב"ם בהלכות ברכות (פ"י הלכה יא) ומרן בשו"ע (סימן רכו סעיף ו).

ועל דרך האמור שצמיחה בתורה תלויה ביראת שמים, רמזתי בספר מרכבות ארגמן על התורה פרי' בהר, בפסוק "לא תרדה בו קפך ויראת מאלקיך" (ויקרא כה מג), יש לפעמים שהאב מתאוה שבנו יהיה ת"ת ורודה בו שילמד יותר מכפי כחו ומאלצו לעשות דברים שאינם שייכים למדרגת הבן, על זה אמר: **לא תרדה בו קפך** הגם שאתה מבקש לעשותו ת"ת אין זה דרך נכונה. אלא למד אותו להיות בחינת "**ויראת מאלקיך**" היינו עבד ה' הירא את אלהיו מנעוריו כי זה כל האדם, ובזכות יראת שמים יצמח ויגדל בתורה. ועיין שם בעוד רמזים שכתבתי בזה, ואכמ"ל.

ביקרא דאורייתא וברכת הצלחה
מאיר אליהו

⚭

סימן כא

נשאלתי על ידי כמה חוזרים בתשובה יראי שמים, ששמעו על מעלת לימוד תורת הקבלה כמה שגבה מעלתה, והיא שתקרב את הגאולה, והגם שאין הלומד מבין נשמתו מבינה,

(ב) וזהו הדרך האריך בחרבה מקומות שיראת שמים היא המפתח לחכמה, ונציין מקצת המקורות בזה, עיין בזהר חדש (י: יא: טו: כב: ובמתוק מדבש ח"א דף קסד, קעט, רלו, שנא), ודומה בזהר מקץ (קצט). ובמתוק מדבש ח"ד דף רכ-ב), ובזהר אחרי מות (נו: ובמתוק מדבש ח"א דף ד), ובזהר ואתחנן (רסג: ובמתוק מדבש חט"ז דף מט-ג), ובזהר האוינו (רצ: ובמתוק מדבש חט"ז דף תלח-ט). ועמשי"כ בחידושי לאבות (ג יא) כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. וע"ש עוד על המשנה "אם אין יראה אין חכמה" (ג בא), ובזהר יתרו (סט). ובמתוק מדבש ח"ז דף כו) לא יכול אדם למשוך עליו רוח עליונה מלמעלה